مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر مەتبۇئاتىغا نەزەر

ئابدۇلجېلىل تۇران

1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شەرقىي تۈركىستان قىزىل خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن ئىستىلا قىلىنغاندىن كېيىن، «ۋەتەن ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلغان» شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ ۋەكىللىرىدىن مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا ۋە مەرھۇم ئىيسا يۈسۈف ئالپتېكىن ئەپەندىلەر ۋەتەندىن ئايرىلىپ كەشمىرگە قەدەم باسقان كۈندىن باشلاپلا قەلەم كۈرىشىنى باشلىۋەتكەن. ئۇلار كەشمىرگە كېلىپلا، ھەرقايسى دۆلەت رەھبەرلىرىگە، ئەلچىلىكلەرگە مەكتۇپ يوللاپ، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش جەھەتتە ئۇلارنىڭ ياردەم قىلىشىنى تەلەپ قىلغان.

مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا ۋە ئىيسا يۈسۈف ئالپتېكىن ئەپەندىلەر 1952 ـ يىلى ئېزىلگەن تۈرك خەلقلىرىنىڭ پاناگاھى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە كەلگەندىن كېيىن، مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۈركچە «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» ژۇرنىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان بولسىمۇ، ئون نەچچە سان نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇزۇن داۋام قىلالماي نەشرىدىن توختاپ قالغان. 1952 ـ يىلى مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى جۇغراپىيىسى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى» ناملىق 96 بەتلىك تۈركچە كىتابى نەشر قىلىنغان ۋە مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا تۈركىيەنىڭ يەرلىك ژۇرناللىرىدا ئىزچىل شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇيغۇرلار ھەققىدە ماقالە يېزىپ تۇرغان.

1953 ـ يىلىدىن باشلاپ مىسىرنىڭ پايتەختى قاھىرە شەھىرىدە مەرھۇم ئىبراھىم ۋاسىلىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە ئەرەبچە «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» (سەۋتى تۈركىستانى شەرقىيە) ژۇرنىلى نەشر قىلىنغان بولۇپ، بۇ ژۇرنال قوش ئايلىق ژۇرنال بولۇشى پىلانلانغان بولسىمۇ 1958 ـ يىلىغا قەدەر جەمئى 10 سان نەشر قىلىنغان.

يەنە 1954 ـ يىلى قاھىرەدە مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن ئىسلامىي تەرىپىدىن، ئۇيغۇرچە «ئازات تۈركىستان» ناملىق ژۇرنال (جەمئى 3 سان) نەشر قىلىنغان.

ئەپسۇسكى، 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە مەخسۇس قەرەللىك مەتبۇئات بولمىدى.

1955 ـ يىلى نۇر مۇھەممەد خاننىڭ «روسىيە ۋە جۇڭگودىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتى ھەققىدە ھەقىقى قىسسە» (ئەل قىسسەتۇل ھەقىقىيە لىھاياتۇل مۇسلىمىنە فىي زىللىل ھۆكمىررۇسى ۋەسسىنى) ناملىق ئەرەبچە كىتابى نەشر قىلىنغان.

1952 ــ يىلى مەرھۇم ئىيسا يۈسۈف ئالپتېكىننىڭ «تۆمۈر پەردە ئارقىسىدا شەرقىي تۈركىستان» (تۈركىستانى شەرقىيە تەھتەسسىتارىل ھەدىدى) ناملىق كىتابى بىلەن، يەنە 1959 ـ يىلى مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىللىق كۈرەشلىرى» (مۇھارىبەتۇل ھۆررىيەتى ۋەل ئىستئمار فىي تۈركىستانى شەرقىيە)، «شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى» (تۈركىستانى شەرقىيە مادىيھا ۋە ھادىرۇھا) ناملىق كىتابلىرى مىسىردا ئەرەبچە نەشر قىلىنىپ، بۇ كىتابلار شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ئەرەب دۇنياسىغا ئاڭلىتىشتا بەلگىلىك رول ئوينىغان. ھەتتا مەرھۇم ئىيسا يۈسۈف ئالپتېكىننىڭ «تۆمۈر پەردە ئارقىسىدا شەرقىي تۈركىستان» (تۈركىستانى شەرقىيە تەھتەسسىتارىل ھەدىدى) ناملىق كىتابى مىسىرلىق ئىسلام مۇتەپەككۇرى سەييىد قۇتۇبنىڭ ئوقۇپ چىقىشىغا نائىل بولۇپ، سەييىد قۇتۇپ ئۆز كىتابلىرىدا مەزكۇر كىتابتىن نەقىل كەلتۈرگەن. يەنە شۇ يىللاردا قاھىرەدە مۇھەممەد ئىسمائىل ئىبراھىم (خوتەنلىك ئۇيغۇر) تەرىپىدىن يېزىلغان ئەرەبچە «روسىيە ۋە جۇڭگودىكى مۇسۇلمانلار» (ئەلمۇسلىمۇن فىل ئىتتىھادىسسوفىتى ۋەسسىن) دېگەن كىتابمۇ نەشر قىلىنغان.

مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى» (تۈركىستانى

شەرقىيە مادىيىھا ۋە ھادىرۇھا) ناملىق كىتابى 1991 - يىلى مۇھەممەد قارىھاجىم (مۇھەممەد جانتۈرك) تەرىپىدىن تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنىپ ئەرجىيەس ئۇنىۋېرسىتېتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن ئىسلامىيىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ھەقىقەت» (ھەقائىق ئەن تۈركىستانى شەرقىيە) ناملىق كىتابى 1964 - يىلى مەككىدە ئەرەبچە نەشر قىلىندى.

1973 - يىلى مەرھۇم ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ «شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى» ناملىق كىتابى تۈركىيەدە نەشر قىلىندى، ئارقىدىنلا ئەرەب تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، 1978 - يىلى مەككىدە نەشر قىلىنغان.

1978 - يىلى ئەركىن ئالپتېكىن ئەپەندىنىڭ «ئۇيغۇر تۈركلىرى» ناملىق كىتابى تۈركچە نەشر قىلىنغان.

80 - يىللارغا كەلگەندە مەرھۇم ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ئىستانبۇلدا شەرقىي تۈركىستان نەشرىيات مەركىزىنى قۇرۇپ، ئالدى بىلەن ئۆز خاتىرىلىرىنىڭ 1 - تومىنى «ئەسىر شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن» دېگەن ئىسىمدا (تۈركچە) 1985 - يىلى نەشر قىلىپ تارقاتقان. (ئىككىنچى تومى ئۆمەر قۇل تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلىنىپ 2008 - يىلى ئەنقەرەدە نەشر قىلىندى ۋە 1 - تومى 2010 - يىلى ئەنقەرەدە قايتا نەشر قىلىندى.) مەرھۇم ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن 1984 - يىلى مەركەز قارمىقىدا پەسىللىك «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» ژۇرنىلىنى تەسىس قىلىپ، ھەر بىر سانىنى تۆت تىلدا (تۈركچە، ئەرەبچە، ئىنگلىزچە ۋە ئۇيغۇرچە) نەشر قىلىشقا باشلاپ، تۇنجى سانىنى 1984 - يىلى نەشر قىلىپ تارقاتقان. 1986 - يىلىدىن باشلاپ مەزكۇر ژۇرنال شەرقىي تۈركىستان ۋەقپى قارمىقىدا گېنېرال مۇھەممەد رىزا بېكىننىڭ رىياسەتچىلىكىدە نەشر قىلىنغان. بىر قانچە يىل ئىزچىل ۋە تۆت تىلدا نەشر قىلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئاستا - ئاستا ئۈچ تىلدا، ئىككى تىلدا ئاخىرىدا تۈركچە بىرلا تىلدا چىقىرىلىدىغان بولۇپ قالغانىنىڭ سىرتىدا، يىلدىن - يىلغا قەرەلسىمۇ ئاستىلاپ، يىلدا بىرەر سان كېيىنچە، ئىككى - ئۈچ يىلدا بىرەر سان چىقىدىغان ھالغا چۈشۈپ قىلىپ، 2010 - يىلىغا كەلگەندە ئاران 71 - سانىغان يېتىشكەن.

80 - يىللاردا شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئىسمائىل چىنگىز قاتارلىق كىشىلەر تۈركچە «شەرقىي تۈركىستان» ناملىق ژۇرنال تەسىس قىلىپ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، 2002 - يىلىغىچە بىر (مەزگىل ئايلىق گېزىت بولۇپ نەشر قىلىنغان) 189 سان نەشر قىلىنغان.

1985 - يىللاردىن باشلاپ 2004 - يىلىغىچە سەئۇدى ئەرەبىستاندا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئاتاقلىق ژۇرنالىست، مەرھۇم دوكتۇر ئابدۇلقادىر تاش ئەرەب مەتبۇئاتىدا شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇيغۇرلار ھەققىدە ئىزچىل ماقالە يېزىپ كەلگەن كىشى بولۇپ، مەرھۇم دوكتۇر ئابدۇلقادىر تاش ئۆزىنىڭ بىر بۆلۈك ماقالىلىرىنى باشقا ئەرەب يازغۇچىلىرىنىڭ ماقالىلىرى بىلەن قوشۇپ كىتابلاشتۇرۇپ تارقاتقان.

90 - يىللاردىن باشلاپ ئەرەبچە كىتاب ۋە ماقالە يېزىپ كەلگەن كىشىلەردىن يەنە بىرى سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئولتۇراقلىشىپ قالغان توختاخۇن ئەركىن دېگەن كىشىدۇر.

60 يىلدىن بۇيان سەئۇدى ئەرەبىستاندا ياشاپ، مېھنەتسىز تەر تۆكۈپ كەلگەن كىشىلەردىن بىرى دىنىي ئالىم، تارىخچى ۋە ئەدىب مۇھەممەد قاسىم ئەمىن بولۇپ، بۇ كىشىنىڭ «خاندانلىقلار دەۋرى ۋە بۈگۈنكى كۈندە شەرقىي تۈركىستان» ناملىق ئەرەبچە كىتابى 2000 - يىلى ئىستانبۇلدا تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. يەنە بۇ كىشى ئۇزۇن يىل ماتېرىيال توپلاپ، جاپالىق ئىزدىنىپ شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا ئۆتكەن ئالىم - ئۆلىمالار، يازغۇچى، شائىرلار، تېبىب - ھۆكۈمالاردىن 2000 دىن ئارتۇق كىشىنىڭ تەرجىمىھالىنى توپلاپ، ئەرەبچىگە تەرجىمە قىلىپ (ئابدۇلجېلىل تۇراننىڭ نەشرگە تەييارلىشىدا)، 2008 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئۆز خىراجىتى بىلەن باستۇرۇپ تارقاتقانىنىڭ سىرتىدا، 11 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇيغۇر مۇتەپەككۇرى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنى مىسرامۇ مىسرا ئەرەبچىگە تەرجىمە قىلىپ باستۇرۇپ تارقاتقان.

1988 - يىللىرى پاكىستاننىڭ ئىسلام ئاباد شەھىرىدىكى ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك ئوقۇغۇچىلاردىن قۇتلۇق قادىر، ئاخۇنجان، سىراجىددىن ئەزىزى، ئابدۇخېلىل ئابدۇللا بىرلىشىپ، ئۇيغۇرچە پەسىللىك «ئۈمىد»

ژۇرنىلنى تەسىس قىلىپ، 90 ـ يىللارغىچە جەمئىي 8 سان نەشىر قىلغان. بۇ ژۇرنال بەك ئاددى ۋە سۈپەتسىز ژۇرنال بولسىمۇ، زامان شارائىتىچە خېلى بۇرۇن تەسىس قىلىنغان ژۇرنال بولغاچقا ئۇيغۇر ژۇرنالىستلىق تارىخىدا ئەسلەپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇ.

1990 ـ يىللىرى ئۆمەر قانات رەھبەرلىكىدە، گېرمانىيەدە ئۇيغۇرچە ۋە نېمىسچە «شەرقىي تۈركىستان خەۋەر نامىسى» مەجمۇئەسى تارقىتىلىپ، ئۇزۇن داۋاملىشالماي توختاپ قالغان.

ئەركىن ئالپتېكىننىڭ «قىزىل خىتاي هۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستان» ناملىق كىتابى 1990 ـ يىلى ئەرەب تىلىدا سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ جىددە شەھىرىدە، «شەرقىي تۈركىستاندىن ھىجرىتىمىزنىڭ 40 ـ يىلى» ناملىق كىتابى 1992 ـ يىلى قەيسەرىدە تۈرك تىلىدا نەشر قىلىنغان.

1989 ـ يىلى دىنىي ئالىم مۇھەممەد قارىھاجىم (مۇھەممەد جانتۈرك) باشچىلىقىدا قەيسەرىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەرىپىدىن «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى» قۇرۇلۇپ، مەزكۇر جەمئىيەت قارمىقىدا 1994 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن باشلاپ «كۆك بايراق» ناملىق تۈركچە قوش ئايلىق ژۇرنال نەشىر قىلىنىشقا باشلىغان. بۇ ژۇرنال ئالدى بىلەن مۇھەممەد قارىھاجىم (مۇھەممەد جانتۈرك) رىياسەتچىلىكىدە، ئارقىدىن مۇھەممەد ئەمىن باتۇر رىياسەتچىلىكىدە، 2000ـ يىللاردىن كېيىن، سېيىت تومتۈرك رىياسەتچىلىكىدە ئۈزلۈكسىز نەشر قىلىنىپ كەلگەن بولۇپ، بۈگۈن 100 ـ سانىغا قەدەم قويدى. مەزكۇر ژۇرنال يېقىنقى يىللاردىن بۇيان جەمئىيەت پائالىيىتىنى ۋە سېيىت تومتۈركنىڭ رەسىملىرىنى نەشر قىلىش ۋە تەشۋىق قىلىشقا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن بولسىمۇ، (مەزكۇر ژۇرنالنىڭ قايسى بىر ساندا سېيىت تومتۈركنىڭ 14 پارچە رەسىمى بېرىلگەن بولسا، 99 ـ ساندا 13 پارچە رەسىمى بېرىلگەن) يەنىلا شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى خەۋەر ۋە ماقالىلارنى قوشۇمچە ئۈزۈلدۈرمەي نەشر قىلىپ كەلمەكتە.

1989 ـ 1990 ـ يىللىرى مۇھەممەت ئەمىن ھەزرەت تۈركىيەدىكى زامان گېزىتىدە شەرقىي تۈركىستان مەكتۇبلىرى نامىدا ھەپتىلىك ماقالە يېزىپ، بەلگىلىك تەسىر قوزغىغان.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرى تۈركىيە ۋە گېرمانىيەدە ئۇيغۇر ژۇرنالىستلىقىنىڭ رىقابەت دەۋرى بولدى. يەنى ئارقا ـ ئارقىدىن گېزىت ئۈستىگە گېزىت، ژۇرنال ئۈستىگە ژۇرنال تەسىس قىلىندى ۋە ئارقا ـ ئارقىدىن ھەممىسى توختاپ قالدى.

1993 ـ يىلى ئابدۇلجېلىل تۇران ۋە پەرھات مۇھەممەدىلارنىڭ مۇھەررىرلىكىدە ئۇيغۇرچە «شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى» ناملىق ئايلىق گېزىت تەسىس قىلىنىپ، 14 سان نەشر قىلىنغان (بۇ گېزىت ۋەتەن سىرتىدا تەسىس قىلىنغان تۇنجى گېزىت بولۇپ، ئالاھىدە تەسىر قوزغىغان)، كېيىن پەسىللىك ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلىپ، دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى قارمىقىدا نەشر قىلىنىپ 21 ـ سانىغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، 2004 ـ يىلى دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى شەرقىي يۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ ژۇرنالنىڭمۇ نەشر قىلىنىشى ئاخىرلاشقان. ئۇنىڭدىن باشقا دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى ئىككى پارچە قۇرۇلتاي ھۆججەتلىرىنى (ئۇيغۇرچە) ۋە دولقۇن ئىيسانىڭ «ئاسارەتتىكى شەرقىي تۈركىستان» (ئۇيغۇرچە) ناملىق كىتابىنى نەشر قىلىپ تارقاتقان.

1995 ـ يىلى مۇھەممەد ئەمىن ھەزرەت ۋە ئارسلان ئالپتېكىنلەر تەرىپىدىن «شەرقىي تۈركىستان» ناملىق ئايلىق ئۇيغۇرچە گېزىت تەسىس قىلىنغان بولۇپ، 10 سانغا يەتمەي توختاپ قالغان.

1997 ـ يىلى مۇھەممەت ئەمىن ھەزرەتنىڭ مۇستەقىللىق كۈرىشى ناملىق كىتابى نەشر قىلىنىپ دۇنيا ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئىچىدە زىلزىلە پەيدا قىلغان. بۇ كىتاب تۈركچىگىمۇ تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنغان.

1998 ـ يىلى مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» ناملىق كىتابى مەرھۇم دوكتۇر مۇھەممەد ياقۇپ بۇغرا تەرىپىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا ئاغدۇرۇلۇپ، مەرھۇم دوكتۇر مۇھەممەد ياقۇپ بۇغرانىڭ ئۆز خىراجىتى بىلەن نەشر قىلىنغان.

1998 ـ يىلى گېرمانىيەدىكى ئابدۇلجېلىل قاراقاش تەرىپىدىن ئىككى ھەپتىدە بىر چىقىدىغان ئۇيغۇرچە «ئۇچقۇن» گېزىتى تەسىس قىلىنىپ، 38 سان نەشر قىلىنغان. كېيىن بىر مەزگىل تور بېتىدە نەشر قىلىنغان. يەنە گېرمانىيەدىكى ئابدۇلجېلىل قاراقاش تەرىپىدىن 1995 ـ يىلى ئۇيغۇرچە پەسىللىك «تامچە» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنىپ، تۇنجى سانى 1995 ـ يىلى 4 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان بولۇپ، 2003 ـ يىلىغىچە 10 ـ سان نەشر قىلىنغان.

1995 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىللارنىڭ بېشىغىچە شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزى تەرىپىدىن «ئىستىقلال» گېزىتى ۋە «بىرلىك» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنىپ، ھەر بىرى 5 ـ 6 ساندىن نەشر قىلىنغاندىن كېيىن ئۆزلىكىدىن توختاپ قالغان.

ئابدۇلھېكىم باقى تەرىپىدىن يېزىلغان «شەرقىي تۈركىستان قوللانمىسى»ناملىق ئۇيغۇرچە كىتاب 1999 ـ يىلى ئىستانبۇلدىكى شەرقىي تۈركىستان ۋەقپى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

2004 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزى دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىغا ئۆزگەرگەندىن بۇيان قەرەللىك ژۇرنال ياكى گېزىت تەسىس قىلمىغان بولسىمۇ يىللىق پائالىيەت دوكلاتى، كونفرانسىس لېكسىيەلىرىنى ئۇيغۇرچە، ئىنگلىزچە تىللاردا نەشر قىلىپ تارقاتقانلىقى سىرتىدا، 2005 ـ يىلى ئابدۇلجېلىل تۇران تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلانغان «بارىن ئىنقىلابىنىڭ 15 يىلى» ناملىق كىتابنى نەشر قىلىپ تارقاتقاندىن كېيىن، ئەنگلىيەلىك يازغۇچى كىرىستىيان تايلىرنىڭ «Weldwest China» ناملىق كىتابىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ، «تىنچىماس ئۇيغۇر دىيارى» دېگەن ئىسىم بىلەن 2006 ـ يىلى نەشر قىلىپ تارقاتتى. 2007 ـ يىلى ئەلىخان تۆرە ساغۇنىنىڭ «تۈركىستان قايغۇسى» (ئۇيغۇرچە) ناملىق كىتابىنى باستۇرۇپ تارقاتتى. ئەڭ ئاخىرىدا يەنى 2010 ـ يىلى مەرھۇم تۇرغۇن ئالماسنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا چەكلەنگەن ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوقۇشى ۋە ئۆيلىرىدا ساقلىشى جىنايەت ھېسابلانغان «ئۇيغۇرلار» ناملىق كىتابىنى (ئۇيغۇرچە) زامانغا مۇناسىپ، سۈپەتلىك قايتا نەشر قىلىپ تارقاتتى. (ئەينى چاغدا بۇ كىتابنىڭ تۈركچە تەرجىمىسىمۇ ئىستانبۇلدا «سەلەنگە» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.)

شېۋىتسىيەدە مەرھۇم كۈرەش كۆسەننىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە «غەرب شامىلى» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنىپ تۇنجى سانى 2004 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. كۈرەش كۆسەن ئالەمدىن ئۆتەكدىن كېيىن، 2007 ـ يىللىق 1 ـ سانى خەلقئارا ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرى تەرىپىدىن چىقىرىلغان بولسىمۇ قەلەمكەشلەر تەشكىلاتى بۇ ژۇرنالنى داۋاملاشتۇرالمىغان.

2003 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن باشلاپ بىر بۆلۈك ئىسمىنى ئاشكارا يېزىشنى خالىمايدىغان ئەربابلار تەرىپىدىن ئۇيغۇرچە پەسىللىك «مەرىپەت» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، جەمئىي 6 سان نەشر قىلىنىپ، ئۆزلىكىدىن توختاپ قالغان.

2004 ـ يىلى قەيسەرىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلاردىن پىداكار ۋە كەمتەر يازغۇچى مۇھەممەد ئەمىن باتۇر ئايلىق تۈركچە «ئىستىقلال» گېزىتىنى تەسىس قىلىپ، تۇنجى سانىنى 2004 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تارقاتقاندىن باشلاپ بۈگۈنگە قەدەر ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ تۈركىيەدە قۇرۇلغان كۈنىدىن بۈگۈنگە قەدەر توختاپ قالماي ئىزچىل نەشر قىلىنىپ كەلگەن گېزىت ـ ژۇرناللاردىن «كۆك بايراق» ژۇرنىلى بىلەن، «ئىستىقلال» گېزىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

2005 ـ يىلى ئابدۇلجېلىل تۇران تەرىپىدىن مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىللىق كۈرەشلىرى» (مۇھارىبەتۇل ھۆررىيەتى ۋەل ئىستىئمار فىي تۈركىستانى شەرقىيە)، مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن ئىسلامىينىڭ «شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ھەقىقەت» (ھەقائىق ئەن تۈركىستانى شەرقىيە) قاتارلىق ئەسەرلىرى بىلەن دوكتۇر ماجىدە مەخلۇپ ۋە توختاخۇن ئەركىننىڭ بىر بۆلۈك ماقالىلىرى توپلىنىپ، «شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىللىق كۈرەشلىرى» (مۇھارىبەتۇل ھۆررىيەتى ۋەل ئىستىئمار فىي تۈركىستانى شەرقىيە) دېگەن ئىسىمدا (ئەرەبچە) تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

2006 ـ يىلى 9 ـ ئايدا تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن ھازىر ئاۋستىرالىيەدە ياشاۋاتقان سۆيۈنگۈل چانىشېپ خانىمنىڭ ئەسلىمىسى — «كۆز يېشىدا نەملەنگەن زېمىن» ناملىق كىتابى نەشىر قىلىنىپ دۇنيا ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئىچىدە بەلگىلىك تەسىر قوزغىدى. ئارقىدىن بۇ كىتاب تۈركچىگىمۇ تەرجىمە قىلىنىدى ھەمدە سىلاۋيان يېزىقىدىمۇ نەشىر قىلىنىدى.

بىزنىڭ 60 يىلدىن بۇيان ۋەتەن سىرتىدا مۇستەقىللىق يولىدا ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىمىزنىڭ بىردىنبىر قورالى بولغان مەتبۇئات بۇيۇملىرىمىز (گېزىت ـ ژۇرنال ۋە كىتاب) شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن ئۇيغۇر خەلقىگە توختاۋسىز يۈرگۈزۈۋاتقان زۇلۇم ۋە قانلىق پاجىئەلەرنى تۈركىيە خەلقىگە، جۇملىدىن، دېموكراتىك ئەللەرگە، ئەرەب ۋە ئىسلام ئالەمىگە ئاڭلىتىشنى ئاساسى مەقسەت ۋە نىشان قىلىدۇ.

جۇڭگو كوممۇنىست پارتىيەسىنىڭ يۈزلەرچە گېزىت ـ ژۇرنال ۋە رادىئو ـ تېلېۋىزىيەلىرىگە قارشى چەتئەلدە —— دېموكراتىك ئەللەردە ئېلىپ باغان تەشۋىقات ماتېرىياللىرىمىز ئەنە يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت.

مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر مەتبۇئاتىنىڭ ئىزچىل داۋملىشالماسلىقىدىكى بىردىنبىر سەۋەپ بۇ ھەقتە پىشىپ يېتىلگەن كەسپ ئەھلىنىڭ بولماسلىقى ياكى ئاز بولۇشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەخسۇس بۇنىڭغا ئاجرىتىلغان ئىقتىسادىي مەنبەنىڭ بولماسلىقى دەپ قارايمەن.

مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر مەتبۇئاتى ھەققىدە سۆز بولغاندا، مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر مەتبۇئاتىمىزغا ئاساس سالغان مەرھۇم مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا ۋە مەرھۇم ئىيسا يۇسۇف ئالپتېكىن ئەپەندىلەرنى ھۆرمەت بىلەن ياد ئېتىمىز.